

PARTNERSCHAP MET DE ALLERARMSTEN KAN NIET HAASTIG GEBEUREN*

VERENIGINGEN PARTNERS VAN HET ALGEMEEN VERSLAG OVER DE ARMOEDE

_ VOORWOORD

Ter gelegenheid van de publicatie van het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA) in 1994 nam een militante van de beweging Luttes Solidarités Travail het woord in naam van de Verenigingen partners van het Algemeen Verslag over de Armoede¹. Deze verenigingen, waar mensen in armoede samenkomen, staan aan de basis van dit verslag. Zij sprak, in aanwezigheid van minister van maatschappelijke integratie Santkin, tevens in naam van hen die elke dag vechten om te overleven. Uit haar toespraak hernemen we enkele centrale gedachten.

*"Mijnheer de minister,
Dames, Heren,*

(...) Wanneer extreme armoede al te veel vernieling zaait, is het voor ons, mensen in armoede moeilijk ons te verenigen, het woord te nemen en te geloven dat we gehoord en begrepen worden. Onze gedachten vorm geven: dat is het werk dat we al vele jaren verrichten binnen onze verenigingen. Al dat werk heeft een nieuwe richting gegeven aan de armoedebestrijding. Door de beslissing het verslag ten uitvoer te brengen, delen de verschillende regeringen van dit land onze wil om samen, als partners, aan de maatschappij te bouwen. Het gaat om een eerste stap naar een democratie die rekening houdt met het woord van haar allerarmste burgers. (...)

Gedurende twee jaar is er gebouwd aan een partnerschap met de armen en de vertegenwoordigers van de OCMW's van de Vereniging van Steden en Gemeenten, de gerechtelijke wereld, de verschillende ministeries, Gemeenschappen en Gewesten, de universiteiten, de vakbonden en vrienden die onze strijd genegen zijn.

Het partnerschap met de allerarmsten kan niet haastig gebeuren. (...) Wij hebben deze voorbije twee jaar allemaal veel geleerd. Iedereen moet baat hebben bij dit gezamenlijke werk. Uiteindelijk gaat het erom de bestaanszekerheid van de allerarmste burgers en gezinnen te verbeteren.

* Tekst vertaald uit het Frans.
1 Ook het Collectief genoemd.

De samenleving zal pas veranderen als de allerarmsten onvoorwaardelijk als burgers worden erkend. Maar om erkend te worden, moet je eerst gekend zijn. Net als onze ouders moeten we veel vechten en vaak hard werken. Vandaag zijn we werkloos en kent men ons als zogenaamde “steuntrekkers”. Als we al werk hebben gaat het vaak over tijdelijke en slecht betaalde jobs die ons niet de mogelijkheid bieden om uit de miserie te geraken. Wij strijden tegen de armoede om te overleven, maar meestal denkt men dat we niets doen om uit die armoede te raken. Al te vaak ondermijnen economische redenen of huisvestingsproblemen ons recht om als gezin samen te leven. (...)

Het Algemeen Verslag over de Armoede is het werk van iedereen. Het is het resultaat van de inzichten van de allerarmsten, geconfronteerd met die van andere actoren in de armoedebestrijding. Het is belangrijk het gemeenschappelijk denkwerk voort te zetten. We willen onze inspanning uitbreiden naar andere partners van het sociaal en economisch leven van het land. Wij denken daarbij aan de vakbonden, de ziekenfondsen en aan verschillende federale, gewestelijke en gemeenschapsministeries.”

_ INLEIDING

Tien jaar geleden werd het Samenwerkingsakkoord² betreffende de bestendiging van het armoedebeleid ondertekend. Dat gaf gevolg aan het Algemeen Verslag over de Armoede³. Aan de verenigingen die hebben meegewerkt aan het Verslag is gevraagd een bijdrage te leveren voor deze tiende verjaardag. Dat doen ze hier, door samen na te denken over de dialoog.

De woorden van de militante, zoals hernomen in de inleiding, brengen meteen de ambitie en de hoop van de allerarmsten in herinnering. Het Samenwerkingsakkoord startte een nieuwe werkwijze. Zij gaf het armoedebestrijdingsbeleid gebaseerd op de methode van de dialoog, een continue plaats in het beleid.

Het samenvallen van de 10de verjaardag van het Samenwerkingsakkoord met de 60ste verjaardag van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is veelbetekenend. Het Algemeen Verslag benaderde immers armoede in termen van fundamentele mensenrechten. Het Verslag werd tevens geschreven met de rechtstreekse participatie van mensen die in armoede leven. Beide elementen maken van het Algemeen Verslag een mijlpaal in de armoedebestrijding in België.

_ EEN PLAATS VAN PERMANENTE SAMENWERKING CREËREN

Sinds het Algemeen Verslag zetten de Verenigingen van het Collectief de dialoog voort om de opvolging van het Verslag te garanderen. De armoedecel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en racismebestrijding organiseerde deze dialoog. Tijdens die eerste gedachtenwisselingen tussen overheid en verenigingen kreeg een permanente structuur geleidelijk vorm.

2 Samenwerkingsakkoord betreffende de bestendiging van het armoedebeleid tussen de federale Staat, de Gewesten en de Gemeenschappen, 5 mei 1998 (zie bijlage).

3 Wanneer we het in dit hoofdstuk over “Verslag” of “Algemeen Verslag” hebben, gaat het steeds om het Algemeen Verslag over de Armoede.

Het Samenwerkingsakkoord uit 1998 ter oprichting van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting⁴ is het uiteindelijke resultaat van het werk tussen verenigingen en vertegenwoordigers van de publieke instellingen van het land. Daarmee wordt de samenwerking tussen de Verenigingen Partners en het Steunpunt, gebaseerd op de dialoogmethode, bevestigd.

De verenigingen van het Algemeen Verslag – en andere verenigingen die zich sindsdien bij hen aansloten – dragen een bijzondere verantwoordelijkheid in het voortzetten van de werkmethode, die verder werd ontwikkeld in de acties van het Steunpunt. Het Samenwerkingsakkoord definieert de opdrachten van het Steunpunt en onderwerpt die aan de dialoogmethode. Hierbij zijn de armsten tegelijkertijd begunstigen en actoren. *“Om de vastgestelde doelstellingen te realiseren (...), betreft het Steunpunt de verenigingen waar de armen het woord nemen, op een structurele en bestendige manier, hierbij gebruikmakend van de dialoogmethode zoals ze ontwikkeld werd bij het tot stand komen van het Algemeen Verslag over de Armoede.”*⁵

DE PERMANENTE DIALOOG MET MENSEN IN ARMOEDE MOGELIJK MAKEN

Bij het opstellen van het Algemeen Verslag werd de dialoog in praktijk gebracht. Deze praktijk een duurzaam structureel kader geven was en is niet eenvoudig, want:

- de stem die de verschillende organisaties, verenigingen en instellingen binnen die dialoog nemen, reikt maar zover als hun mandaat;
- de armste bevolkingsgroepen worden vaak gedwongen door hun leefsituatie in contact te komen met een hele reeks diensten en instellingen. De ongelijke en totaal verschillende uitgangspunten en visies op armoede bemoeilijken een dialoog.

Het woord vorm geven binnen de verenigingen

Dialoog in het kader van de opvolging van het Algemeen Verslag is pas mogelijk als verenigingen middelen en tijd maken en krijgen om mensen in armoede op te zoeken, uit te nodigen en te betrekken in het gezamenlijk denken. Deze eerste essentiële fase speelt zich af binnen de verenigingen, de wijken en de gezinnen. Het is werk van lange adem. In deze fase waar mensen in armoede elkaar ontmoeten, naar elkaar luisteren en met elkaar in dialoog gaan, krijgt het woord vorm. Hiermee kunnen ze in volgende fasen de dialoog aangaan op andere plaatsen, met andere partners.

Het woord van de armen is heel nauw verbonden met hun moeilijke levensomstandigheden en met hun verzet tegen deze ellende. De toegang van een persoon tot de fundamentele rechten en zijn participatie aan het gemeenschapsleven komen des te meer in het gedrang naarmate die persoon arm is. De uitsluiting wordt vooral beleefd in het gewone, dagelijkse leven. Het is heel belangrijk dit voor ogen te houden.

4 Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting benoemen we in deze tekst verder als 'Steunpunt'.

5 Samenwerkingsakkoord. *Op. cit.*, art.5 §2

In een dialoog heeft iedereen zijn standpunt. In de strikte zin van het woord is het standpunt *de plaats waar men zich stelt* om een landschap, een feit of nog andere zaken te beschouwen. De visie van de verenigingen wordt voortdurend gevoed door het standpunt van de armen over de wereld, over wat ze zelf meemaken, en vooral, over hun hoop op een beter leven.

Wanneer we nadenken over de deelname van heel arme mensen aan dialoog met politiek verantwoordelijken is het belangrijk die plaatsen te inventariseren en te evalueren. De rechtstreekse dialoog met het beleidsmakers is belangrijk. Maar de uiteindelijke uitdaging blijft de dagelijkse dialoog: met de leerkracht van zijn kind, met de sociaal werker van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW), met de consultant van het Centrum Bijzondere Jeugdzorg (CBJ) of zelfs met de kruidenier in de wijk en met de burens. Ook hiervoor draagt het beleid een grote verantwoordelijkheid. Want de uitsluiting laat zich het meest voelen in die relaties met impact op het dagelijkse leven en op het gezinsleven. De verenigingen streven de participatie van de allerarmsten na op alle niveaus van het dagelijks leven.

Het woord nemen wanneer alles mensen aanzet te zwijgen

Grote armoede zet aan tot zwijgen. Het is moeilijk het woord te durven nemen wanneer handelingen van verzet niet begrepen, ja zelfs veroordeeld worden. Gedragingen van de armsten worden vaak als onsamenhangend beschouwd, als men geen rekening houdt met hun leefomstandigheden.

Alles zet aan tot zwijgen als de betekenis van wat men zegt voortdurend wordt verdraaid. Als een ouder in armoede verzucht "ik kan mijn kinderen niet meer aan", kan een dienst antwoorden met uithuisplaatsing. Terwijl de ouder daarmee juist verzocht om ondersteuning bij de opvoeding.

Een andere vraag is: wie geeft de armen het woord? Voelen mensen in armoede zich vrij het woord te nemen? Er zijn bijvoorbeeld steeds meer gespreksgroepen die de zogenaamde "gebruikers" van een dienst verenigen. In bepaalde gevallen nemen - onder druk - de begunstigden van het leefloon deel aan deze groepen. Maar in een afhankelijkheidssituatie kan het woord niet vrij zijn.

Het woord, middel van bevrijding

De verenigingen werken in feite omgekeerd in vergelijking met de vaak geziene praktijken binnen diensten en instellingen. Hun mandaat komt niet van een instelling maar put uit het verzet tegen de grote armoede en uit de daarin verankerde solidariteit. Diensten en instellingen ontvangen hun overigens legitieme mandaat van de maatschappij, niet van mensen in armoede.

De eerste noodzakelijke stap is middelen krijgen om zich vrij uit te drukken in een context waar men gerespecteerd wordt en niet veroordeeld. Zijn eigen woorden confronteren met dat van anderen is een tweede stap. Deze dialoog vormt geen doel op zich maar maakt deel uit van een zoektocht naar wat er nodig is om iedereen te bevrijden uit de armoede. Een dialoog voeren geeft de mogelijkheid om op constructieve wijze een band met anderen aan te gaan; het is een daad van burgerschap. Zelfs dat kan al bevrijdend zijn. Als de armen ernstig worden genomen in de dialoog, is hun participatie motor van verandering.

_ DE DIALOOG KAN VRUCHTBAAR ZIJN

Het Algemeen Verslag over de Armoede toont dat een dialoog mogelijk is, en dat deze ook aan de basis ligt van evolutie en verandering. Sinds de publicatie van het Verslag in 1994 werd de dialoogmethode optimaal toegepast. We halen twee samenwerkingsverbanden aan.

De werkgroep over de armoede-indicatoren⁶

In deze nationale werkgroep werkten gedurende twee jaar mensen die in armoede leven, militanten van verschillende Franstalige en Nederlandstalige verenigingen, wetenschappers en vertegenwoordigers van diverse federale en gewestelijke administraties intensief samen. De doelstelling van de samenwerking is de realiteit zoals beleefd door mensen in armoede en hun inzichten te confronteren met de kennis en de technieken van de personen die de armoede-indicatoren bepalen en dagelijks gebruiken.

Er was een lange voorbereidende fase nodig om tot een akkoord te komen over de doelstellingen en om een werkmethode te ontwikkelen. In deze fase moest immers aan alle voorwaarden van de dialoog worden voldaan (u leest hierover verder in de tekst). De uitvoerende fase, het in dialoog opstellen van armoede-indicatoren en de publicatie ervan, heeft evenveel tijd in beslag genomen.

In het begin was het niet vanzelfsprekend uit te gaan van de realiteit zoals beleefd door de militanten, en om dus niet te vertrekken vanuit de definitie van de indicatoren zoals voorgesteld door de wetenschappers. Voor de verenigingen is het noodzakelijk dat de beleving van de armen centraal staat. Onmiddellijk bleek al hoe moeilijk het is deze beleving om te zetten in indicatoren. De dialoog ging ook gepaard met confrontaties en vereiste grote inspanningen om elkaar echt te begrijpen, maar leidde uiteindelijk tot een aantal concrete aanbevelingen.

Deze aanbevelingen konden nooit alleen door het werk binnen de verenigingen en door militanten tot stand komen. Net zo min als de andere partners dit op eigen houtje hadden kunnen uitwerken. Want ze hadden geen vermoeden of ervaring met vele aspecten van het leven in armoede. Vandaag nog gebruiken wetenschappers en werkgroepen de ervaringen en aanbevelingen van het project van armoede-indicatoren.

De “Agora-dialoog” met de Bijzondere Jeugdzorg in de Franse Gemeenschap

Een van de belangrijkste oproepen in het Algemeen Verslag over de Armoede had betrekking op de vaststelling die voor de armsten totaal onaanvaardbaar blijft, met name: veel uithuisplaatsingen van kinderen die het gevolg zijn van de armoede waarin de ouders leven. In plaats van hun dagelijkse strijd te steunen en hun verlangen als gezin samen te blijven, worden gezinnen verscheurd, omdat diensten hun kinderen zogenaamd willen “beschermen”. Die onbegrepen pijn

⁶ Een andere benadering van armoede-indicatoren. Onderzoek-actie-opleiding. Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. Maart 2004 (verslag te downloaden op de site <http://www.armoedebestrijding.be>).

maakt een dialoog noodzakelijk. Deze dialoog is de Franse Gemeenschap aangegaan met twee verenigingen.

De minister-president van de Franse Gemeenschap stelde in 1997 een ontmoeting voor tussen de Algemene Directie van de Bijzondere Jeugdzorg en de verenigingen. De Algemene Directie heeft de verenigingen met oprechte belangstelling ontvangen, wat meteen de start betekende van de dialoog. Later leidde de uitbreiding van het partnerschap met andere actoren tot een zogenaamde "Agora-groep".

Deze dialoog vraagt van de verenigingen een enorme investering. Om de ontmoetingen voor te bereiden en ervoor te zorgen dat de militanten een goed zicht hebben op de verschillende te doorlopen stappen, is een werk in meerdere fasen nodig. Het gaat er in eerste instantie om de gezinnen in staat te stellen eigen ervaringen en analyses uit te wisselen over de behandelde problematiek. Dat is de fase waarin het woord vorm krijgt. Vervolgens ontmoeten de twee betrokken verenigingen elkaar om deze woorden en inzichten samen te leggen en afspraken te maken over de werkmethode. Daarna komt de fase van de dialoog met de partners. Het is een belangrijk maar ook moeilijk moment voor de militanten, want ze moeten ook heel wat confronterende en pijnlijke vragen beantwoorden. In een laatste fase worden de verslagen gelezen, het werk geëvalueerd en de voorstellen ter discussie gesteld.

De dialoog bestaat nu al meer dan tien jaar. De Agora-groep komt met alle partners jaarlijks gemiddeld tien keer samen. Geleidelijk aan is er een diep vertrouwen gegroeid, en vindt er een kruisbestuiving tussen ervaringen en analyses plaats. De verankering heeft plaats in de beleving, niet in de ideeën. Het werkritme volgt het ritme van de verenigingen. Geen enkele vraag is verboden, maar het respect voor de ander, zijn standpunt, zijn ervaring, zijn angsten en pijn, zijn middelen en beperkingen, blijft de basisregel.

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting heeft zich bij deze dialoog aangesloten. Het neemt het secretariaat waar en waakt over de kwaliteit van de dialoog.

In oktober 2005 werd aan alle werknemers van de diensten en overleggroepen van de Bijzondere Jeugdzorg een eerste publicatie van de Agora-groep voorgesteld⁷. Momenteel werkt de groep aan een andere opmerkelijke verwezenlijking. Er wordt daarbij nagegaan of het voor de gezinnen mogelijk is te beschikken over de geschreven documenten die hen binnen de praktijk van de bijzondere jeugdzorg aanbelangen.

DE VOORWAARDEN VOOR EEN ECHTE DIALOOG

Na de verwijzing naar het Algemeen Verslag en twee voorbeelden van dialoog, zullen we hieronder een systematisch overzicht geven van de noodzakelijke voorwaarden om te komen tot een echte dialoog met mensen die in grote armoede leven.

⁷ "Het eerste contact tussen een gezin en een dienst bijzondere jeugdzorg", publicatie voorgesteld tijdens een studiedag georganiseerd door de Agora-groep voor de Comités Bijzondere Jeugdzorg. (zie: www.armoedebestrijding.be)

Verankering in het milieu

We hebben besproken onder welke voorwaarden het woord tot stand kan komen in een milieu getekend door extreem onzekere levensomstandigheden. We hebben benadrukt dat het om een proces gaat dat tijd vergt. Het kan noch los worden gezien van het verzet van mensen in armoede, noch van de solidariteit tussen de armen onderling, en tevens met andere bondgenoten in hun strijd.

Als mensen in armoede deelnemen aan een overleg of een dialoog, moeten zij ook de middelen hebben om die verankering te behouden. Ze moeten kunnen spreken over wat ze meemaken tijdens de dialoog en kunnen nadenken over de inhoudelijke vooruitgang onder gelijken op de plaatsen waar ze gewoonlijk samenkomen. Dat stelt de betrokkenen in staat het hoofd te bieden aan de eisen van de dialoog en de spreekbuis te blijven van anderen.

Het respect en de erkenning van de andere

Niemand wil een dialoog ten gronde voeren en de waarheid blootgeven indien hij zich niet gerespecteerd voelt door zijn gesprekspartner. Iedereen moet ervan overtuigd zijn dat de andere een bijdrage levert die hijzelf niet kan aanbrengen.

In een dialoog met armen moet men zich bewust zijn van een initiële ongelijkheid. Mensen uit heel arme milieus beschikken niet over dezelfde middelen om zich uit te drukken. Ze hebben niet altijd de kans gehad goed te leren lezen en schrijven. Tijdens het proces van de dialoog leven ze vaak nog in slechte omstandigheden. De andere partners weten dat meestal niet. Als geen rekening gehouden wordt met die ongelijkheid komt de dialoog in gevaar.

Ieders woord moet strikt worden gerespecteerd. Het spreekt voor zich dat dit vertrouwelijkheid vraagt. Maar het gaat verder. Iedereen moet de mogelijkheid hebben zich vrij uit te drukken, en terug te komen op wat hij gezegd heeft. Niemand mag de gevangene worden van zijn eigen woorden. Alle deelnemers moet erop letten elkaars woorden niet verkeerd te interpreteren.

De mensen die in armoede leven moeten, meer dan de andere partners, belangrijke zaken over zichzelf prijs geven, terwijl ze minder middelen hebben om zich te beschermen. Nooit mag wat een persoon zegt zich tegen hem keren.

De middelen

Er zijn verschillende middelen vereist. We geven hier geen alles omvattende opsomming, maar we willen wel herinneren aan een aantal basisprincipes.

Het eerste principe is de dimensie "tijd". Willen we dat mensen in armoede aan een dialoog deelnemen, dan moeten we aanvaarden dat dit tijd vergt. Juist dat punt vormt vaak een hinderpaal. Het is onze ervaring dat in heel wat dialogen waaraan de verenigingen deelnamen, die voorwaarde niet of onvoldoende is vervuld. Een werkritme volgens de verschillende fasen moet gerespecteerd worden om de participatie van de allerarmsten mogelijk te maken en af te stemmen op hun realiteit.

De werkmethode moeten de participatie mogelijk maken van mensen die vaak een moeizaam schoolleven achter de rug hebben en die in moeilijke omstandigheden leven. Zo wordt er gekozen om de verslagen bijvoorbeeld in de groep te bespreken. Door luidop voor te lezen kunnen ook zij die niet of met moeite kunnen lezen, hun mening geven. Ook bij het gewicht van de woorden en bij de risico's die ze kunnen inhouden, wordt gezamenlijk stilgestaan.

Dankzij deze werkmethode kunnen mensen in armoede vertrekken vanuit hun ervaring, en niet vanuit een werkstuk, voorgekauwd door anderen. Anders neemt men er genoeg mee om aan mensen die in armoede leven te vragen zich te onderwerpen aan de mening van anderen.

Het is altijd belangrijk vakjargon, enkel begrepen door specialisten, of moeilijke woorden te vermijden.

_ HET RISICO AF TE DWALEN IS NOOIT VERAF

Aan verschillende voorwaarden moet dus worden voldaan. Nemen we ze niet ernstig, dan loopt het fout. Wat we echter steeds vaker vaststellen is een dialoog waarbij die persoon die in armoede leeft, van zijn milieu wordt afgesneden. Het risico wordt dan heel groot dat hun woorden verkeerd worden geïnterpreteerd, gebruikt of zelfs gemanipuleerd.

De verenigingen worden vandaag de dag veel bevraagd. Het is dan heel moeilijk om een antwoord te geven dat de dialoogmethode volledig tot haar recht doet komen en op een manier die deelname van de armsten ten volle mogelijk maakt. In eerste instantie omdat hoe vaker ze gevraagd worden, hoe moeilijker het is om de voorwaarden te garanderen voor de participatie van de mensen in armoede.

Bovendien worden de te behandelen onderwerpen meestal door de politici en de instellingen bepaald, en niet door wat de armen zelf meemaken en willen bespreken. Die onderwerpen kunnen natuurlijk samenvallen, maar dat is zeker niet altijd het geval. Het risico bestaat dat de mensen in armoede de vraag "wat vindt u van dit of dat" krijgen voorgeschoteld. Zo krijgen ze niet langer de ruimte om vanuit hun eigen beleving bedenkingen te formuleren waarmee ze de maatschappij op hun verantwoordelijkheid willen wijzen. Vaak primeert dus de politieke agenda. Ze bepaalt de behandelde kwesties en bovendien legt ze een ritme op dat niet is aangepast aan het leven van de armen en aan de werking van de verenigingen.

Tot slot bestaat er een groot risico dat het verloop van een dialoog niet goed wordt vastgelegd. Zoals gezegd bestaan er veel verschillende plaatsen waar mensen inzichten over armoede en armoedebestrijding vormgeven. En wij erkennen de waarde van die verschillende plaatsen. Een sociale dienst die zijn gebruikers bevraagt, universitaire onderzoekers die enquêtes afnemen en verwerken, hebben allemaal waardevolle zaken over armoede te zeggen. Maar dat mag niet worden verward met inzichten die verankerd zijn in het leven van de allerarmsten zelf, en in de woorden dat zij zelf hebben uitgesproken. We beschouwen het dan ook als uiterst positief dat het jongste tweejaarlijkse verslag van het Steunpunt in elk hoofdstuk dat het resultaat is van een dialoog, de manier van de gevoerde dialoog vermeldt.

_ BESLUIT

Hoewel nooit makkelijk, is de dialoog mogelijk. De verenigingen die aan deze bijdrage hebben meegewerkt, hebben dat bij verschillende samenwerkingsverbanden ondervonden. Elke dialoog bleek interessant, en ontpopte zich tot motor van verandering. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting heeft in die dynamiek een belangrijke rol gespeeld voor het gehele land.